

УДК 744.42(038)=161.1=111

**ДВОМОВНИЙ
НАВЧАЛЬНИЙ СЛОВНИК
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ**

Груцяк В.І., канд. фіз.-мат. наук (Харків)

У статті розглянуто принцип створення двомовних навчальних словників термінів для іноземних студентів, які вивчають спеціальні дисципліни нерідною мовою. Основною метою таких словників є надання дефініції термінів і їх нормативних словосполучень з іншими іменниками, прислівниками, дієприкметниками, дієсловами, які уводять студентів-іноземців у необхідну систему концептів дисципліни, пояснюють сутність, подібність та розбіжність понять, що тлумачаться, надають інформацію про фонетичні, граматичні та словотворчі властивості лексичних одиниць, які позначають ці поняття.

Ключові слова: іноземні студенти, двомовні словники термінів.

Груцяк В. И. Двухязычный учебный словарь по специальной дисциплине для иностранных студентов. В статье рассмотрен принцип создания двухязычных учебных словарей терминов для иностранных студентов, которые изучают специальные дисциплины на неродном языке. Основной целью таких словарей является предоставление дефиниции терминов и их нормативных словосочетаний с другими существительными, наречиями, причастиями, глаголами, которые вводят студентов-иностранцев в необходимую систему концептов дисциплины, объясняют сущность, сходство и различие понятий, которые толкуются, предоставляют информацию о фонетических, грамматических и словообразовательных свойствах лексических единиц, обозначающих эти понятия.

Ключевые слова: иностранные студенты, двухязычные словари терминов.

Grutsyak V. I. Bilingual Educational Dictionary on the Special Subject for Foreign Students. The article describes the principle of the creation of bilingual educational glossary for foreign students who study special subjects in a foreign language. The main target of these dictionaries is to provide definitions of terms and their standard combinations with other nouns, adverbs, participles, verbs. These terms are introduced foreign students to the essential system concepts of the discipline explaining the nature, similarities and differences between concepts

that are interpreted, provide information about the phonetic, grammatical and word-formation properties of lexical units that denote these concepts.

Keywords: bilingual educational glossary, foreign students.

Викладання іноземної мови потребує її лексикографічного опису. Для цього створюються навчальні словники. Навчальний словник є твором не тільки лексикографічним, але й дидактичним. Двомовні навчальні словники здійснюють дидактичне моделювання мови, допомагають навчити інофона живої активно функціонуючої мови, яку студент надалі бажає перетворити в інструмент пізнання, комунікації тощо. Навчальний словник є необхідним компонентом навчального процесу, але він формує не навички, а надає відомості.

Однією із найважливіших вимог до навчальних словників є їх повна відповідність етапу навчання, рівню знань, віку, психологічним особливостям контингенту учнів. «Коли говорять, що той чи інший словник є поганим, це не завжди відповідає дійсності: він просто потрапляє до рук не тієї людини, якій він адресований» (*переклад наш – В.Г.*) [8: 5].

У практиці викладання мови навчання іноземним студентам, особливо на початковому етапі (довузівська підготовка) при вивченні наукового стилю мовлення та загальноосвітніх дисциплін у відповідності до обраного фаху, словники відіграють надзвичайно важливу роль. Існуючі тлумачні словники зазвичай адресовані фахівцям, які вільно володіють мовою, не адаптовані для іноземців і перевантажені інформацією. Широке застосування у навчальному процесі знайшли двомовні словники [див., наприклад, 1, 6, 7], які надають перекладний еквівалент термінів, але вони не завжди відповідають навчальним цілям обраного етапу навчання іноземців, а перекладні еквіваленти іноді не відображають повне значення терміну, не дають уявлення про усталену вживаність терміну з іншими частинами мови. Таким чином, розробка двомовних навчальних словників для відповідного етапу навчання іноземних студентів є **актуальним** завданням науковців і методистів-практиків.

Метою даної статті є запропонувати принципи створення двомовних навчальних словників для студентів-іноземців, які вивчають спеціальні дисципліни на початковому етапі. Словники мають не тільки надавати перекладний еквівалент термінів цієї

дисципліни, але й слугувати їх семантизації, спрямованій на зниження і попередження лексичних труднощів, характерних для мовленнєвої діяльності в межах даної навчальної дисципліни.

На наш погляд, при створенні двомовного навчального словника зі спеціальної дисципліни необхідно:

- по-перше, визначити, на якій контингент розраховано словник з точки зору етапу та мови навчання, рідної мови студента;

- по-друге, ґрунтуючись на навчальних матеріалах дисципліни, ретельно відібрати термінологічний мінімум, який змістовно відображає визначений фрагмент словникового складу, пов'язаного з мовою навчальної дисципліни;

- по-третє, визначити нормативні словосполучення термінів-іменників з іншими іменниками, прислівниками, дієприкметниками, дієсловами тощо;

- по-четверте, забезпечити якісний переклад термінів та нормативних словосполучень на рідну мову студентів;

- по-п'яте, надати дефініції термінів і нормативних словосполучень, які уводять студентів-іноземців у необхідну систему концептів дисципліни, пояснюють сутність, подібність та розбіжність понять, що тлумачаться, надають інформацію про фонетичні, граматичні та словотворчі властивості лексичних одиниць, які позначають ці поняття.

В основі роботи над створенням навчального словника лежить ретельний відбір лексичних одиниць, які відповідають навчальним матеріалам дисципліни, що вивчається. На це вказує В.В. Дубічинський: «...важливою проблемою для навчальної термінографії є також розробка термінологічних мінімумів – функціонально пов'язаних лексичних мінімумів, що змістовно відображають певний фрагмент словникового складу, пов'язаний із тією чи іншою підмовою. ... Торкаючись питання про основну одиницю опису в навчальних термінологічних словниках, відзначу, що у суто лінгвістичному відношенні поява у словниках не тільки однослівних термінів, а і термінів-словосполучень – тенденція очевидна й методично виправдана. В термінологічному словникові мають знайти відображення словосполучення термінів-іменників з іншими іменниками, прикметниками, дієприкметниками, дієсловами і т. п.» (*переклад наш – В.Г.*) [5: 165–166]. Таким чином, важливим для

іноземців є наведення у словнику прикладів найбільш уживаних сполучень лексичної одиниці з іменниками, прикметниками та дієсловами.

Структуру, методичну організацію двомовного словника продемонструємо на прикладі навчального словника [4], який адресовано іноземним англомовним студентам, які починають вивчати інженерну графіку російською мовою в межах навчальної дисципліни «Креслення» на підготовчих факультетах. Словник створено відповідно до навчальної програми цієї дисципліни [2] і навчального посібника [3]. Словник містить близько 2,5 тис. слів і словосполучень.

Двомовний словник термінів можна розглядати також як навчальний посібник, у якому мовні одиниці надані й описані в такій формі, яка служить їх семантизації, спрямованій на зниження і попередження лексичних труднощів, характерних для конкретних видів мовленнєвої діяльності. Словникові статті системно представлені у вигляді особливим чином організованих одиниць навчання лексики і, в цілому, мови.

Розглянемо основні риси структури навчального двомовного термінологічного словника. Зауважимо, що для підвищення ефективності роботи студента зі словником набуває значення редакційна робота укладача з вибору виду та розмірів шрифтів, які використовуються для висвітлення окремих позицій, що буде продемонстровано далі на конкретних прикладах.

Російські терміни розташовані в словнику за абеткою, виділені **напівжирним шрифтом**, забезпечені перекладним еквівалентом і короткими словниковими статтями.

Для сприйняття російських термінів у фонетично правильній формі у словнику позначені наголоси. Для іменників, які закінчуються на м'який знак, вказано їхній рід (наприклад, **грифель** *м*; **деталь** *жс*).

З метою економії місця в словнику введено систему скорочень. Поряд із загальноприйнятими скороченнями (наприклад, и т. д., т. е.) застосовуються скорочення, встановлені для даного видання, які наводяться у розділі «Прийняті скорочення». Якщо слова, які складають назву статті (терміна), повторюються в тексті в незмінній формі, то вони позначаються великими початковими літерами з крапкою (наприклад, у статті **погрѣшность** – П., у статті **наглядное изображение** – Н. И.).

Основні терміни та словосполучення з ними забезпечені короткими словниковими статтями (набраними дрібнішим шрифтом), що тлумачать значення терміна.

Для уникнення повторів для термінів, які розташовані в наступному рядку, заголовний термін або його нормативне словосполучення замінено тильдою (~).

Наприклад:

крива́я (*линия*) *curve (line)*

~ – линия, которая образуется в том случае, когда движущаяся точка всё время изменяет направление;

~ конического сечения *conic section curve*;

~ – кривые, которые можно получить при пересечении прямого кругового *конуса* плоскостями различного положения по отношению к *образующим* и оси конуса. К ним относятся – *эллипс*, *окружность*, *парабола* и *гипербола*. *Окружность*, *эллипс*, *гипербола*, *парабола* – это кривые второго *порядка*;

алгебраическая ~ *algebraic curve*;

~ – К., которая в *декартовой системе координат* определяется алгебраическим уравнением. Её *порядок* определяется степенью уравнения.

Терміни, які запозичені з інших мов, забезпечені етимологічними довідками, наведеними у дужках. Іншомовні слова, на які посилаються етимологічні довідки, набрані латинськими літерами, якщо слова належать до мов, що користуються латинською графікою. Латинськими літерами набрані також і грецькі слова.

Наприклад:

аксономет́рия *axometry*

~ (греч. *ἄξων* – ось + *metrḗō* – измеряю) – способ получения *изображения* предметов на *плоскости*, который заключается в параллельном *проецировании* на какую-либо плоскость предмета вместе с выбранной системой координат.

Якщо заголовне слово й іншомовне слово (етимон), що наводиться в етимологічній довідці, еквівалентні, останнє надається без перекладу.

Наприклад:

калі́бр *caliber*; *gage*

~ (фр. *calibre*) – бесшкальный измерительный *инструмент* для проверки *размеров* путём сравнения размеров калибра и *изделия*.

Оскільки в одній статті не можна досить повно викласти все, що стосується терміну, який тлумачиться, а багато термінів взаємопов'язані, в словнику широко використовується система посилань на інші статті, в яких ці питання додатково висвітлюються. Посилання на іншу статтю виділені *курсивом*.

Словникова стаття може містити тлумачні в ній терміни-словосполучення. У цьому випадку терміни виділені розрядкою.

Наприклад:

погрéшность *ж* errors; accuracy

~ – *ошибка*; в математике П. данного числа a рассматривается как приближенное значение другого числа x и есть $x-a$. Абсолютная П. – это $|x-a|$ и относительная П. – это $|x-a|/a$ (в %)

цилі́ндр cylinder

~ (греч. kylihdros – катаю, вращаю) – это *геометрическое тело*, которое образовано замкнутой *цилиндрической поверхностью* и двумя секущими её параллельными плоскостями (основаниями). Прямой круговой цилиндр – это цилиндр, который образован вращением *прямоугольника* вокруг одной из его сторон.

Різні значення багатозначного слова виділяються цифрою з дужкою. Для багатозначних слів наведено тлумачення лише тих значень, які відносяться до розглянутої в словнику тематики – інженерної графіки.

Якщо багатозначне слово для різних значень має різні наголоси, то це показано у словниковій статті.

Наприклад:

мікрóметр micrometer

~ (греч. micros – малый + metréō – измеряю, фр. metre – мера) – 1) измерительный *инструмент* для измерения линейных размеров с высокой точностью; 2) микрометр – *единица* длины, равная 10^{-6} метра (*мкм*).

Для термінологічних поєднань прийнята абетково-гніздова система. Терміни, що складаються із заголовних слів й інших компонентів, слід шукати за заголовними словами. Наприклад, термін **аксонометрическая проекция** слід шукати у гнізді **проекция**.

У гнізді найбільш уживаних сполучень лексичної одиниці термінологічні сполучення розташовані за абеткою у такій послідовності:

а) спочатку наведено поєднання заголовного терміна із залежними іменниками, прислівниками та нормативними словосполученнями, які розташовані за абеткою по другому слову, при цьому заголовний термін або нормативне словосполучення заміняться тильдою (~), наприклад:

вид view

~ – *изображение* повернутой к наблюдателю видимой части предмета

~ сбоку side view; profile drawing

~ – вид, который получен в *профильной плоскости проекций*

~ сверху top view

~ – вид, который получен в *горизонтальной плоскости проекций*;

б) потім наведені поєднання заголовного терміна з узгодженими визначеннями за абеткою по визначенням, при цьому заголовне слово або нормативне словосполучення замінюється тильдою (~),

наприклад:

вид view

главный ~ front view; main view

~ – *изображение предмета в фронтальной плоскости проекций*, которое даёт наибольшее представление о его форме и размерах
дополнительный ~ auxiliary view

~ – *изображение предмета или его части, полученное на плоскости, которая не параллельна основным плоскостям проекций*;

в) далі за абеткою по першому слову йдуть поєднання, в яких заголовний термін є залежним членом,

наприклад:

деталь ж component; detail; element; part

параметры детали part configuration

толщина плоской детали thickness of flat part;

г) завершує гніздо поєднання заголовного терміна з дієсловами,

наприклад:

лінія line

проводит линию draw line.

Якщо словосполучення, що наводяться у гніздах найбільш жививаних сполучень лексичної одиниці, деталізуються розгорнутими поєднаннями, то в цьому випадку вони також розташовані за абеткою

безпосередньо після словосполучень, які деталізуються, і набрані дрібним шрифтом.

Наприклад:

лі́нія line

~ контура contour line

~ видимого контура line of visible contour

~ воображаемого контура phantom line

~ невидимого контура line of invisible contour

сплошная ~ full / solid line

сплошная основная ~ solid base line

сплошная тонкая ~ solid thin line

Пояснення до термінів набрані курсивом у дужках дрібним шрифтом.

Наприклад:

направляющая (*линия*); **ГОСТ** (*государственный стандарт*); **ребро** (*мн – рёбра*); **катет** leg (*of a triangle*).

Прикметники і дієприкметники, які надані як самостійні одиниці, наведені у формі чоловічого роду однини і забезпечені закінченнями жіночого і середнього родів та множини.

Наприклад:

вписанн/ый,-ая,-ое,-ые inscribed

Дієслова, які наводяться як самостійні словникові одиниці, надані у більшості випадків у двох формах – недоконаного і доконаного виду, відокремлених комою. Для деяких дієслів сформовані гнізда найбільш уживаних сполучень, у яких обидві форми замінені тильдою (~).

Наприклад:

выполнять, выполнить perform; do; execute; make

~ измерения make measurements

~ построение curve tracing

~ работу operate

~ чертёж draw

В англomовній частині словника прийнята наступна система розділових знаків і скорочень: синоніми розділені крапкою з комою, взаємозамінні перекладні еквіваленти у гніздах (англійські синоніми), що стоять поруч, розділені косою рисою.

Наприклад:

тонкая линия fine / thin / light line

видимое изображение visible / visual image; view

Проаналізований словник відповідає вимогам, що висуваються як до енциклопедичних так і до лінгвістичних словників [5]. Він сприяє вивченню іноземними студентами визначеної навчальної дисципліни російською мовою через дефініцію терміна, його перекладний еквівалент та сполучуваність з іншими мовними одиницями. Створений нами словник певним чином відноситься і до ідеографічних словників [5]. Разом із тим, такий словник можна назвати навчальним словником, тому що він уводить учня в необхідну систему концептів дисципліни, пояснює сутність, подібність та розбіжність понять, надає інформацію про фонетичні, граматичні, словотворчі властивості лексичних одиниць, які позначають ці поняття.

Подальші дослідження **перспективно** провести у напрямку створення двомовних навчальних словників розглянутого типу для інших спеціальних навчальних дисциплін, орієнтованих на іноземців, які розмовляють арабською, китайською, французькою, іспанською, в'єтнамською та іншими мовами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарь А.М. Російсько-українсько-арабський словник фізичних термінів для іноземних студентів / Бондарь А.М., Шалаєв В.О., Ушакова В.С. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 52 с.
2. Гречуха А.В. Програма дисципліни «Креслення» для студентів-іноземців підготовчих факультетів вищих навчальних закладів України / А.В. Гречуха // Навчальні програми (довузівська підготовка іноземних громадян). – К. : ІВЦ «Політехніка», 2005. – Ч. 2. – С. 60–71.
3. Груцьяк В.И. Геометрическое черчение : учеб. пособие для студ.-инстр. подгот. фак-ов / В.И. Груцьяк. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2008. – 148 с.
4. Груцьяк В.И. Русско-английский словарь терминов инженерной графики / В.И. Груцьяк. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2015. – 136 с.
5. Дубичинский В.В. Лексикография русского языка : учеб. пособие / В.В. Дубичинский. – М. : Наука : Флинта, 2008. – 432 с.
6. Жовтонижко И.Н. Русско-украинско-английский словарь математических терминов для иностранных студентов / И.Н. Жовтонижко, Є.Н. Бабакишева. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 54 с.
7. Захожай О.В. Русско-английский словарь химических терминов для иностранных студентов / Захожай О.В., Мещерякова О.А., Адонина Н.В. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2008. – 32 с.

8. Новиков Л.А. Учебная лексикография и её задачи / Л.А. Новиков // Вопросы учебной лексикографии. – М. : Изд-во Моск.ун-та, 1969. – С. 3–14.